

**QEYRİ-SƏLİS MƏNTİQ NƏZƏRİYYƏSİNİN K.POPPERİN FALSİFİKASİONİST
METODOLOJİ KONSEPSİYASI KONTEKSTİNDƏ MƏNTİQİ-METODOLOJİ
XÜSUSİYYƏTLƏRİ**

Arif Buniyatov

fəlsəfə elmləri doktoru, professor

İlk növbədə qeyd edək ki, qeyri-səlis məntiq nəzəriyyəsinin məntiqi-metodoloji xüsusiyyətlərinin, K.Popperin falsifikasionist metodoloji konsepsiyası kontekstində tədqiqinin, XX əsrdə formalaşan pozitivizm fəlsəfəsinin köklü müddəalarına istinadən aparılması məqsədəuyğun hesab olunur.

Baxılan elmi araşdırmada tədqiqat sahəsinin pozitivizm fəlsəfəsinin köklü müddəalarına əsaslanmaqla, K.Popperin falsifikasionist metodoloji konsepsiyası çərçivəsində müəyyən edilməsi nəzərdə tutulur.

Məlum olduğu kimi, elmi nəzəriyyənin təcürbi yolla təsdiq edilməsi, K.Popperin induktivist adlandırdığı metodoloji yanaşmaya istinad etməklə, Pozitivizm fəlsəfəsində verifikasiya prinsipinin qnoseoloji təyinatını şərtləndirmis olur.

Pozitivizm fəlsəfəsində tətbiq olunan induktivist metodoloji yanaşmadan fərqli olaraq, K.Popperin falsifikasionist metodoloji konsepsiyası çərçivəsində elmi biliyin səhhiyyəsinin əsaslandırılmasında prinsiplial məqam falsifikasiya prosedurunun icrası ilə bağlıdır.

Baxılan halda elmi nəzəriyyənin falsifikasiyası proseduru, ondan alınan hər hansı bir nəticə ilə, bu nəzəriyyənin müvafiq hipoteza ilə təsbit olunan bazis müddəası arasında ziddiyyətin aşkar edilməsi ilə bağlıdır.

Belə ki, bu nəzəriyyənin, onunla ziddiyyət təşkil edən əlahiddə götürülmüş hər hansı bazis müddəasının aşkar edilməsi, özü-özlüyündə onun falsifikasiya olunmasına dəlalət edir.

Nəticə etibarilə, baxılan halda tədqiq olunan nəzəriyyənin səhhiyyəni mütləq şəkildə təkzib edilmiş hesab olunur.

K.Popperə görə elmi nəzəriyyənin falsifikasionist səciyyəsi, onun təkzibinə səbəb ola bilən bütün şərtlərin müəyyən olunmasının nəzərdə tutur.

Baxılan halda tədqiq olunan elmi nəzəriyyənin səhhiyyəsinin təkzibi, göstərilən falsifikasiya prosedurunun bu müəyyən olunmuş şərtlər əsasında birmənalı olaraq reallaşma bilməsi ilə əlaqədardır.

K.Popperin elmi biliyin falsifikasionist şərhinə dair yuxarıda formulə edilən müddəaları çərçivəsində elmi nəzəriyyənin təkzib olunması, özü-özlüyündə nəzəri müddəaların empirik parametrlərə uyğunsuzluğu ilə şərtlənir.

K.Popperin elmi nəzəriyyənin falsifikasiya olunmasına dair irəli sürdüyü bu müddəa, əslində empirik parametrlərin müvafiq tərzdə interpretasiya olunmasının qeyri-mümkünlüyünü nəzərdə tutur.

Bütövlükdə K.Popperin falsifikasionist nəzəriyyəsinin elmi biliyə dair neopozitivist konsepsiyasına istinad etməsi, falsifikasiya prosedurunun hər bir elementinin reallaşmasında özünü bürüzə verir.

Bu məxsusiyyət ilk növbədə elmi mülahizələrin nəzəri və bazis mülahizələrə təsnif olunmasında təzahür edir.

Halbuki, baxılan təsnifatda mülahizələr özü-özlüyündə nəzəri və bazis mülahizələr qismində cixis etməklə yanaşı, eyni zamanda elmi idrakın nəzəri və empirik səviyyələri arasındakı tənəsübü xarakterizə etmiş olur.

Elmi-idrakın nəzəri və empirik səviyyələrinə dair bu şərh olunan nöqtəyi-nəzərə əsasən, idrakın hər iki səviyyəsi qarşılıqlı şəkildə sinkretik vəhdət səciyyəsi daşımaqdadırlar.

Belə ki, nəticə etibarilə empiriya özü-özlüyündə elmi idrakın həm ilkin, həm də yekun mərhələsini təşkil etməkdədir.

Öz növbəsində elmi idrakda nəzəri yanaşma empiriyadan qaynaqlanmaqla, son nəticədə

empirik yanaşmanı şərtləndirmis olur.

K.Popperin məxsusi məntiqi-metodoloji paradıqmaya əsaslanan falsifikasionist elmi-metodoloji konsepsiyasında doğruluq (həqiqilik) anlamı bazis mülahizələrin şərhində konvensionallıq prinsipinə istinad etməklə, falsifikasiya prosedurunun təkrar eksperimentlərin aparılmasına muncər edir.

K.Popperin nöqtəyi-nəzərincə, bazis mülahizələrin baxılan nəzəriyyəyə zidd olduqları halda elmi nəzəriyyənin falsifikasiya olunması, falsifikasiyaedici hipotezanın təsdiqi ilə şərtlənməkdədir.

Məxsusi falsifikasionist konsepsiyasının yuxarıda verilmiş müddəalarına müvafiq olaraq, K.Popper elmin tarixini permanent inqilablar halında səciyyələndirir.

Belə ki, K.Popperin nöqtəyi-nəzərincə elmin tarixi inkişafı, parlaq elmi nəzəriyyələrin işlənilib hazırlanması və sonrakı dövrlərdə falsifikasionist prosedurlar əsasında təkzib olunması mərhələlərinin bir-birini permanent şəkildə əvəz etməsi prosesi kimi xarakterizə olunmalıdır.

Elmi-metodoloji ədəbiyyatda əsaslı olaraq qeyd olunduğu kimi, K.Popper tərəfindən işlənilib hazırlanmış falsifikasionist metodoloji bazisin tərkibində məntiqi-metodoloji yanaşmanın mütləqləşdirilməsi, elmin tarixi rekonstruksiyasında məlum çətinliklərin meydana çıxmasının şərtləndirir.

K.Popperin məntiqi-metodoloji paradıqmaya əsaslanan falsifikasionist elmi-metodoloji konsepsiyasında qeyd olunan birtərəflilikdən sərf-nəzər olunmaqla, bu konsepsiyasının substantiv məntiqi-metodoloji prinsiplərinin Qeyri-səlis məntiq nəzəriyyəsinin metodoloji bazisində tətbiqini nəzərdən keçirək.

Bizim nöqtəyi-nəzərimizcə, Mürəkkəb dinamik sistemlərin optimal idarə olunması məsələlərinin həllində Bellman və Zadə tərəfindən birgə işlənilib hazırlanmış çoxkriteriyalı alternativ həll metodunun tətbiqi, falsifikasionist prosedurun icrası sisteminə müvafiq şəkildə realizə olunmuşdur.

Bellman- Zadənin idarəetmə məsələlərinin həllində optimal həllin effektiv alternativ seçimi nəzəriyyəsinin müddəalarına müvafiq olaraq, bütün mümkün hipotezaların tərkibindən ən ehtimal olunan hipotezani seçmək üçün bütün təqdimatların ehtimalı qiyməti müəyyən edilməlidir.

Bu baxımdan Q.Ceffris tərəfindən işlənilib hazırlanmış əks məntiqi ehtimal konsepsiyasının qoyulmuş optimallaşma məsələsinin çox kriteriyalı həllinin tapılmasında tətbiqi məxsusi səciyyə daşımaqdadır.

Q.Ceffrisin əks məntiqi ehtimal nəzəriyyəsində ehtimal, verilənlər çoxluğu ilə alınmış nəticə arasında məntiqi münasibət qismində müəyyən edilmişdir.

Q.Ceffrisin nöqtəyi-nəzərincə, müşahidə olunan verilənlərdən sərf-nəzər olunmaqla nəticənin əldə edilməsi, verilənlər və müvafiq nəticələr arasında məntiqi münasibətlərdən ibarət ümumiləşmiş məntiq konsepsiyası əsasında həyata keçirilir.

Baxılan halda belə bir mülahizə əsas götürülür ki, alınmış nəticənin əldə edilmiş verilənlər əsasında təsdiq və ya təkzib edilməsi deduktiv qaydada həyata keçirilir.

Belə ki, məntiqi ehtimal konsepsiyasında, müvafiq qaydada əldə olunmuş verilənlərin təyinatı, alınmış nəticənin səhlihiyyənin təsbit olunmasına yönəlmişdir. Özü-özlüyündə burada alınmış nəticənin təsdiqi mütləq təsbit olunmadan, mütləq inkara qədər qərarlaşmış olur.

Q.Ceffrisin nöqtəyi-nəzərincə müxtəlif mülahizələrin təsdiq olunma dərəcəsi, əldə olunan verilənlərə müvafiq tərdə nizamlanır. Başqa sözlə desək, baxılan halda mülahizələrin təsdiq dərəcələrinin çoxluğu, nizamlanmış (nizami) çoxluq qismində çıxış etməkdədir.

Yekun etibarilə, mürəkkəb dinamik sistemin optimal idarəetmə məsələsinin həllində əks ehtimallıq prinsipinin tətbiqi, qoyulmuş optimallaşma məsələsinin çox kriteriyalı həllinin tapılmasının əsasını təşkil etməkdədir

Beləliklə yuxarıda verilmiş təhlildən göründüyü kimi, Mürəkkəb dinamik sistemlərin optimal idarə olunmasının məsələsinin həllində Bellman və Zadə tərəfindən birgə işlənilib hazırlanmış çoxkriteriyalı alternativ həll metodunun tətbiqi, K.Popperin falsifikasionist metodoloji konsepsiyasında tətbiq olunan falsifikasionist prosedurun icrası qaydasına (sisteminə) müvafiq şəkildə realizə olunmuşdur.